

протестантські деномінації [8, 219–220]. Тоді ж Я. Стоцьким побіжно зазначений факт зростання релігійної різноманітності в історії УРСР та незалежної Української держави. Так, упродовж 1988–1998 рр. в Україні, на його думку, видове різноманіття конфесій «зросло майже вчетверо», зокрема за рахунок формування альтернативних меншоритарних об'єднань [9, 49].

За сприяння Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, в 2000 р. опубліковано узагальнюючу працю – «Релігія і політика в сучасній Україні». У ній походження нових альтернативних релігій проаналізовано в контексті історії традиційних і національних конфесій, зокрема буддизму, індуїзму [10, 237]. Вперше в українській історичній науці зафіксовано використання поняття «тоталітарна секта» щодо історії окремих об'єднань альтернативної релігійності (Великого Білого Братства, неодонології тощо) [10, 237–238].

Натомість у посібнику Ю. Алексєєва, С. Кульчицького й А. Слюсаренка – «Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.)» викладено лаконічну інформацію про зростання мережі релігійних організацій в Україні першої половини 1990-х рр. Істориками наголошено на існуванні нових «екзотичних» релігійних громад, які представлені Церквою Ісуса Христа Святих останніх днів та Міжнародним Товариством Свідомості Крішні [11, 154]. Своєю чергою, видання «Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)», що є 14-м томом серії «Україна крізь віки», містить інформацію про чисельний склад альтернативних християнських організацій України. Зокрема тут зауважено: «1999 р. діяли 498 громад харизматів, що становило 2,2% загальної мережі релігійних організацій» [12, 308].

Отже, для узагальнюючих праць 1990-х рр. характерним є поверхове вивчення історії релігійної альтернативи у контексті історії традиційних релігій України та використання статистичних даних у дослідженні ролі конфесійного фактору. Разом із тим, варто зауважити, що накопичення науково-історичних знань у сучасній українській історіографії історії альтернативної релігійності започатковано саме в 1990-х рр. У цей час відбулася і методологічна переорієнтація всезагального вивчення історії релігії. Хоча в більшості історичних робіт цього періоду означена тематика розглядається побіжно, в контексті історії релігії та церкви в Україні та світовому вимірі. Поряд із відкриттям архівних джерел та зняттям обмежень, дослідження історії релігії містять і окремі атавізми радянського історіописання в цій царині, що виявляється в поняттєво-категоріальному апараті та негативному ставленні науковців до цієї теми студіювання.

1. Інститут історії України НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua>.
2. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipiend.gov.ua>.
3. Окорочова І.Г. Українське неоязичництво як суспільне явище (1991–2011 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2012.
4. Чернікова І.В. Історична еволюція багаїзму (середина XIX–кінець XX ст.): Автореф. дис. канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2001.
5. Киридон А.М. Держава церква суспільство: інверсна трансформація в Україні. – Рівне, 2011.
6. Панченко П.П. Релігійні конфесії в Україні (40-і – початок 90-х рр.). – К., 1993.
7. Національне відродження і релігія / М. Рибачук, О. Уткін, М. Кирюшко. – К., 1995.

8. Україна: друга половина XX ст.: Нариси історії / П. Панченко, М. Плющ, Л. Шевченко та ін. – К., 1997.
9. Стоцький Я. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988–1998 рр.). – Тернопіль, 1999.
10. Релігія і політика в сучасній Україні / І. Курас, М. Рибачук, М. Кирюшко, П. Феценко. – К., 2000.
11. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.): Навч. посіб. / Ю. Алексєєв, С. Кульчицький, А. Слюсаренко. – К., 2000.
12. Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) // Україна крізь віки: в 15 т. – Т. 14. – К., 2000.

Orlov V.M. Development of national historical research and academic institutions in Ukraine during the 1990th as to alternative religious minority groups. In the article are analyzed the development of Ukrainian historical works and evolution of historical academic institutions during the 1990th about the study of the alternative religious minority communities.

Key words: alternative religion, minority, scientific institutions, religious associations, Ukraine.

К. М. Ніколаєць

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ 1990-х рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ

На основі здійснення історіографічного аналізу, визначено стан дослідження сфери соціальної політики 1990-х рр. в Україні.

Ключові слова: історіографія, соціальна політика, інфляція, економічна криза.

Після розпаду СРСР, упродовж 1990-х рр. Україна була змушена докладати величезних зусиль для виходу зі складної економічної кризи, що кардинально позначилося на її соціальній політиці. Стартові умови, за яких розгорталися відповідні перетворення, були в Україні чи не найскладнішими, порівняно з іншими посткомуністичними країнами. Комплекс політичних, економічних і соціальних чинників, що впливали на здійснення соціальної політики, визначив і специфіку їх дослідження науковцями. До наукових пошуків залучалися економісти, соціологи, демографи, представники політичної науки та правознавці. Висвітлення окремих аспектів соціальної політики здійснювалося, як правило, в рамках написання дисертацій.

Увага дослідників зосереджувалася на визначенні рівня життя населення України впродовж 1990-х рр. та обставин, що визначали ці зміни. У наукових студіях представлені основні критерії визначення рівня життя та його основні показники, з окресленням їх регіональних відмінностей [1]. На основі аналізу статистичних даних, визначалися відмінності у сприйнятті власного матеріального становища населенням регіонів та оцінка ним перспектив розвитку системи соціального забезпечення в Україні. Критичні зауваження часто лунали на адресу українських урядів, що, на думку науковців, здійснювали не виважену економічну політику в інтересах зацікавлених у перерозподілі державної власності на свою користь великих фінансово-промислових груп. Тут варто виділити дослідження О. Рахманова, котрий справедливо відзначив, що в перші посткомуністичні роки приватний капітал, який тільки формувався, вдало домагався результатів за рахунок шахтарського протестного руху, який «червоні директори» використовували з метою державної підтримки збиткових шахт. Однак з середини 1990-х рр. у владу почали рухатися нові багатії, яких умовно називають «трейдерами» та «фінансистами», які навчилися накопичувати власний капітал за рахунок так званих вмираючих активів. Саме фінансисти були першими організаторами економічних процесів, відкривачами зовнішнього ринку [2].

Увага приділялася й аналізу системи оплати праці в Україні, впливу поширення «тіньової» економіки на розміри заробітної працівників та ролі заробітної плати як стимулу виробничої діяльності, спеціалізації й підвищення кваліфікаційного рівня працівників [3; 4]. Дослідники вказували, що низький рівень оплати праці в Україні став причиною обмеження доступу до матеріальних благ значної частини соціуму. В ньому поширювалася практика, коли роботодавці, вважаючи, що вони забезпечують працівникам всі засоби до існування, своїми діями сприяли посиленню ротації кадрів, їх частковій перекаліфікації та навіть виїзду за межі країни. Досліджувався вплив глобалізаційних процесів на спрямування соціальної політики в Україні [5]. Окремі негаразди в її соціальній сфері пояснювалися впливом світової економічної кон'юнктури, зокрема впливом кризових явищ світового масштабу.

На основі вивчення світового досвіду, економістами розроблялися моделі соціальної політики, а також критерії оцінки ролі державних органів у підвищенні рівня життя населення країни [6–8]. Наголошувалося, що неадекватна ситуації соціальна політика не лише дискредитувала в очах пересічних громадян державні органи, а й призвела до загострення соціальної напруженості у суспільстві та поширення «тіньової» економіки, як одного із засобів підвищення реальних доходів, за рахунок ухилення від сплати податків. Крім того, наголошувалося на необхідності розробки стратегії державного розвитку, із запровадженням системи економічного прогнозування та планування, за зразком провідних країн світу, де успішно застосовувалося як перспективне довгострокове планування, так і жорсткий контроль за виконанням завдань [9]. Окремі науковці робили спроби визначення концептуальних засад соціальної реформи [10], вивчався також взаємозв'язок між соціальною політикою держави і запровадженням інноваційних технологій у виробництво [11]. Стверджувалося, що наростання проблем із відтворенням людського потенціалу стане серйозною перешкодою на шляху створення та використання інноваційних технологій.

Дослідниками вивчалися окремі аспекти соціального забезпечення різних категорій населення. Передусім, значна увага приділялася аналізу успішності соціальної політики держави стосовно військовослужбовців [12; 13] та жителів сільських територій [14; 15]. Увага до цих категорій населення зумовлювалася наростанням проблем у соціальній сфері як серед військовослужбовців, за умов різкого скорочення кількості Збройних сил, так і загостренням проблем на селі, де без державної підтримки руйнувалися і ліквідовувалися об'єкти соціальної інфраструктури, швидкими темпами, порівняно з містами, знижувався рівень життя.

Певна увага приділялася вивченню проблеми зайнятості населення в Україні, з висвітленням регіональної специфіки формування ринку праці та оцінок перспективності оволодіння тією чи іншою професією [16–18]. Зміни у структурі зайнятості населення пояснювалися як впливом світових економічних процесів, так і зрушеннями у системі економічних зв'язків, що формувалися після розпаду СРСР. Наголошувалося, що розрив зв'язків між підприємствами негативно позначився на роботі оборонних і підприємств важкої індустрії, діяльність яких вимагала відносно великих капіталовкладень. Крім того, структурні зміни зайнятості пов'язувалися із поступовим переходом країн СНД на ринкові умови формування ціни на енергоносії, що нерідко зумовлювало перепрофілювання виробниц-

тва, зміни його обсягів, орієнтації на цільових споживачів, а у деяких випадках – припинення економічної діяльності певного профілю.

Відзначимо увагу дослідників до проблем соціального забезпечення пенсіонерів [19; 20]. Ними наголошувалося на важливості утворення Пенсійного фонду та вдосконалення державного соціального страхування. Як успіх подавалося доведення розміру мінімальних пенсій до рівня мінімальної заробітної плати. Критикуючи «зрівнялівку» у сфері пенсійного забезпечення для більшості пенсіонерів, дослідники відзначили й пенсії досить значних розмірів для окремих категорій громадян. Критиці піддавалося зростання навантаження на Пенсійний фонд, шляхом розширення пільгових категорій пенсіонерів і використання його коштів з метою, не пов'язаною із виплатою пенсій. Часто гроші з Пенсійного фонду використовувалися для досягнення певного макроекономічного ефекту, наприклад, стабілізації вітчизняної грошової одиниці. Втім, він досягався шляхом невчасної виплати пенсій у рамках монетарної політики.

Варто виділити й працю О. Крентовської, яка проаналізувала вплив процесу старіння населення України на організацію пенсійного забезпечення [21]. Процес старіння населення та його вплив на фінансування соціальних витрат вивчали також Н. Фойгт [22; 23], І. Курило [24], С. Лондар, В. Башко [25]. Наголошуючи, що солідарна пенсійна система в українських умовах суттєво ускладнила економічне зростання, зокрема й за рахунок вагомої частки пенсіонерів, порівняно з працюючими, вчені пропонували скористатися досвідом європейських країн, де ця проблема досить успішно розв'язується, завдяки виваженій соціальній політиці. Соціальний аспект пенсійного забезпечення досліджував і О. Бевзенко [26].

Житлове будівництво в Україні 1990-х рр. висвітлене, в основному, на сторінках наукових праць, автори яких вивчали процес фінансування спорудження житла [27; 28], діяльність окремих будівельних організацій з оцінкою економічної ефективності, в умовах запровадження ринкових економічних відносин [29; 30], ефективність певних конструктивних елементів житлових будівель та перспектив їх вдосконалення. Окремо досліджувалися регіональні аспекти житлового будівництва [31; 32].

У монографії М. Павловського «Макроекономіка перехідного періоду: український контекст», виходячи з аналізу наслідків і основних чинників системної кризи в Україні та особливостей економіки перехідного періоду, з урахуванням проблем геоekonomіки, зроблено спробу довести хибність реформаторського курсу українських урядів впродовж 1990-х рр. [33]. Натомість у праці Б. Панасюка, який свого часу працював у Держплані, Міністерстві економіки, а протягом 1996–2000 рр. був заступником начальника відділу аналізу та прогнозування соціально-економічного розвитку Кабінету Міністрів України, наголошується, що, незважаючи на величезні труднощі й упущення в управлінні економікою, соціальною сферою всіх урядів після 1991 р., все-таки вдалося підготувати підґрунтя для соціально-економічного зростання, починаючи з 2000 р. [34].

Загалом соціальна політика в Україні 1990-х рр. на сторінках наукових досліджень представлена у вигляді фрагментів, що ілюструють судження авторів, пов'язані з проведенням суміжних досліджень. Фрагментарність викладу матеріалу, його аналізу, насамперед, пояснюється відсутністю значних успіхів і наявністю суттєвих провалів у соціальній політиці Української держа-

ви. В дослідженнях правознавців особливо помітні прагнення довести потенціал і відповідність європейській практиці прийняття законів у соціальній сфері, але відсутній аналіз наслідків їх реалізації за українських умов. Лейтмотивом досліджень багатьох економістів залишається справедливе твердження про суттєвий вплив на забезпечення соціального захисту населення пролонгованої економічної кризи та певні економічні успіхи після введення в обіг гривні. Однак, як правило, замовчується факт використання коштів Пенсійного фонду України для досягнення макроекономічної стабілізації. Віддаючи належне соціологічним дослідженням, варто відзначити, що характер проведення частини з них визначався певними політичними замовленнями, спрямованими на забезпечення прихильності електорату певного регіону.

1. Беленок О. Рівень життя в оцінках населення України (поселенські виміри) // *Українське суспільство 1992–2012: стан та динаміка змін: соціологічний моніторинг*. – К., 2012.
2. Рахманов О. Власники великого капіталу як соціальна основа української державності // *Українське суспільство на шляху до політичної нації: історія і сучасність*. – К., 2014.
3. Осовий Г. Питання реформи оплати праці в Україні в контексті реалізації Плану дій щодо євроінтеграції // *Україна: аспекти праці*. – 2005. – № 3.
4. Шевченко Л. Мінімальна заробітна плата та її рівень: теоретичне осмислення проблеми // *Україна: аспекти праці*. – 2003. – № 4.
5. Сіденко С.В. Розвиток систем соціального захисту в умовах глобалізації економіки: Автореф. дис. ... д-ра екон. наук. – К., 1999.
6. Василик О., Василик Д. Бюджетні методи регулювання економічного і соціального розвитку // *Вісник Київського національного університету. Серія: економіка*. – 2004. – № 70.
7. Клівіденко Л.М. Фінансове забезпечення соціального захисту населення України: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Т., 2006.
8. Снігова О.Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Донецьк, 2006.
9. Панасюк Б. Формування державної системи економічного прогнозування і планування // *Банківська справа*. – 1995. – № 2.
10. Кір'ян Т., Шаповал М. Концептуальні питання соціальної реформи // *Україна: аспекти праці*. – 2000. – № 6.
11. Арсеєнко А., Толстих Н. До питання щодо подолання соціальних бар'єрів на шляху інноваційного розвитку економіки України // *Українське суспільство 1992–2012: стан та динаміка змін: соціологічний моніторинг*. – К., 2012.
12. Корольов С. До питання ролі і місця пільг у системі соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України // *Труди академії*. – 2006. – № 66.
13. Корольов С.С. Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України (1991–2005 рр.): історичний аспект: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2006.
14. Круковський А.М. Розвиток соціальної інфраструктури села в умовах аграрних трансформацій: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Миколаїв, 2006.
15. Орлатий М.К. Соціальна сфера села та економічний механізм регулювання її розвитку: Автореф. дис. ... д-ра екон. наук. – К., 1999.
16. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та система трансформація суспільства. – К., 2002.
17. Кучинська О.О. Соціальні гарантії зайнятості: методологія та напрями забезпечення: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – К., 1998.
18. Решитько Т.В. Розвиток сфери зайнятості сільського населення України: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – К., 2008.
19. Ріппа М.Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – К., 2007.
20. Романюк О., Кравченко Н. Система соціального захисту пенсіонерів: необхідність та напрями реформування // *Україна: аспекти праці*. – 2000. – № 6.
21. Крентовська О. Запобігання негативному впливу старіння населення України на фінансово-економічні параметри суспільства // *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. – 2010. – № 4.
22. Фойт Н. Визначення місця України у границях ефективності моделей фінансування охорони здоров'я в Європі в умовах демографічного старіння // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2011. – № 16.
23. Фойт Н. Зменшення навантаження старіння населення на систему охорони здоров'я засобами управлінського впливу // *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. – 2011. – № 4.
24. Курило І. Старіння населення в Україні у дзеркалі соціально-демографічної політики // *Демографія та соціальна політика*. – 2012. – № 2.
25. Лондар С., Башко В. Вплив фактора старіння населення на збалансованість державних фінансів в Україні // *Фінанси України*. – 2012. – № 5.
26. Бевзенко О. Соціальний аспект пенсійного забезпечення // *Економіка АПК*. – 2003. – № 8.
27. Кравченко В.І., Паливода К.В. Фінансування будівництва житла. – К., 2006.
28. Сазонова Л.І. Порівняльний аналіз розвитку будівельного комплексу і суміжних галузей: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Х., 2006.
29. Романенко О.В. Ефективність витрат будівельних організацій із пересувним режимом роботи: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – К., 2006.
30. Штефан З.Б. Аналіз ефективності використання виробничого потенціалу будівельно-монтажних організацій (на матеріалах корпорації «Укрбуд»): Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Т., 1999.
31. Завора Т. Реалізація житлової політики України на регіональному рівні // *Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Д., 2006. – Вип. 217. – Т. 2.*
32. Щербініна С. Проблеми розвитку житлового будівництва в регіонах України // *Економічний простір*. – 2009. – № 24.
33. Павловський М.А. Макроекономіка перехідного періоду: український контекст. – К., 1999.
34. Панасюк Б. Економічна політика в Україні наприкінці ХХ ст. – К., 2002.

Nikolayets K.M. Social policy in Ukraine in the 1990's: historiography. Based on the historiographical analysis the state of the social policy research in Ukraine during the 1990th is defined.
Key words: historiography, social policy, inflation, economic crisis.

